

Gazda István – V. Molnár László

**Lengyel szerzők művei alapján készült
magyar nyelvű kalendáriumok
az 1560 és 1657 közötti korszakban**

Könyvfejezet

**V. Molnár László (összeáll.): A magyar–lengyel tudományos kapcsolatok múltjából.
XV–XIX. század.
(Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 27.)**

**Magyar Tudománytörténeti Intézet
Budapest, 2003**

Tartalma

- I. A legrégebb, lengyel szerző munkája alapján készült magyar nyelvű kalendáriumok (1560–1561)
- II. A legrégebb Magyarországon nyomtatott naptár (1568)
- III. Lengyel szerzők kalendáriumai alapján összeállított magyar naptárak (1570–1657)

Rövidítések

A hivatkozásokban előforduló művek rövidítésjegyzéke

RMNY I. = Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473–1600. Bp., 1971.

RMNY II. = Régi Magyarországi Nyomtatványok. Második kötet. 1601–1635. Bp., 1983.

RMNY III. = Régi Magyarországi Nyomtatványok. Harmadik kötet. 1636–1655. Bp., 2000.

Estreicher = Estreicher, Karol: Bibliografia Polska. 1–33. Kraków, 1875–1939.

Sztripszky = Sztripszky Hiador: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez. Pótlások és igazítások 1472–1711. Bp., 1912. Utánnyomva: Bp., 1967.

Dézi: Suppl. = Supplementum ineditum Ludovici Dézi. Dézi Lajos kiadatlan kiegészítései. 1537–1667. In: Sztripszky Hiador Adalékok c. műve utánnyomatának függelékében (Bp., 1967. pp. 585–621.)

Kalendáriumaink = Kovács Imre: Régi magyar kalendáriumaink 1711-ig. Debrecen, 1938.

Bornemisza = Schulek Tibor: Bornemisza Péter. Sopron–Bp.–Győr 1939.

MKsz = Magyar Könyvszemle

ItK = Irodalomtörténeti Közlemények

OSZKÉvk = Az Országos Széchényi Könyvtár Énkönyve

ErdMuz = Erdélyi Múzeum

ÚjMMúz = Új Magyar Múzeum

A könyvdíszeket a következő rövidítések jelölik

ill. = illusztráció

ins. = címer, nyomdászjelvény

orn. = könyvdísz (záródísz)

init. = iniciálé

A térképek, illusztrációk, címerek és nyomdászjelvények száma is meg van adva, ha az tíznél kevesebb. Ha ennél több, úgy erre a szám helyén álló „mult.” rövidítés utal.

I. A legrégebb, lengyel szerző munkája alapján készült magyar nyelvű kalendáriumok¹ (1560–1561)

Piotrkowczyk, Tomasz

A lengyel csillagász latin nyelvű kalendáriumai alapján készült magyar kiadások közül kettő ismeretes:

Bécs, 1560.

Bécs, 1561.

Az 1561-es címlapján a következő szöveg olvasható:

Bécs, 1561.

KALENDARIOM es az aegh forgasabol valo igaz itilettek, ky az craccai Piotrcoui Thamas szerzese szerind² forditatek magiarrá pesti Bornemissa Peter deak által az edes iduözítő vrunk Iesus Christus születesenek MDLXII eztendeiere. + Igaz iöuendő itilettek Christvs vrunk születese vtan valo MDLXII eztendőnek szolgáltatasa, az craccai Piotrcoui Thamas iudicioma szerint, szerzetek pesti Bornemissa Peter deak által. Bechben (1561) Raphael Hofhalter.³

¹ A témakör legfontosabb lengyel szakirodalmi forrása a Krakkóban kiadott lengyel bio-bibliográfiai kézikönyv, amely a Magyarországon a történeti kérdésekkel foglalkozó szakemberek által gyakran forgatott Szinnyei József-féle kézikönyv-sorozat és a Petrik Géza által megindított nemzeti bibliográfia egyesített formájaként jellemezhető. A lengyel munka sikerére jellemző, hogy a krakkói kiadás után néhány évtizeddel az Egyesült Államokban a teljes sorozat megjelent reprint kiadásban. Az első kiadás a következő: Karol Estreicher: Bibliografia Polska. 1–33. köt. Kraków, 1875–1939. Kalendárium-összeállításunk elkészítéséhez még haszonnal forgattuk a következő tudománytörténeti művet: Maciej Iłowiecki: Dzieje nauki polskiej. Warszawa, 1981. 375 p., 56 t.

² Nyilván sajtóhiba, a 'szerind' helyett 'szerint' olvasandó

³ RMNY I. 165. – Terjedelmi adatok: A–F + ? = [48 + ?] fol. – 8° – 2 ill., 2 ins.

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – Az egyetlen, végén hiányos példány ma nem található, és csak Hodinka Antal (MKsz, 1892–1893. pp. 217–219.), valamint Dézsi Lajos (Suppl. No. 5.) leírása alapján ismert. Eszerint a naptár címlapját Magyarország fametszetű címe díszítette, amely a prognosztikon címlapján megismétlődött. Ez utóbbi hátán állt Bornemissa Péter ajánlása Bécs 1561 szeptember 30-i kelettel *Zríni Miklós úrnak ... öfelsége hű tanácsának, fő tárnokmesterének és Baranya vármegye ispánjának.*

A naptárhoz szükséges számításokat Tomasz Piotrkowczyk krakkói csillagász végezte el, ugyanő írta a prognosztikont is. Nevét Kovács Imre (Kalendáriumaink p. 13.) egy korábbi sajtóhiba miatt (MKsz, 1892–1893. p. 218) „Tiotrcovi”-nak írta.

Schulek Tibor, aki az unikumot már a két világháború között hiába kereste a Batthyányak körmenői gyűjteményében (v. ö. Kalendáriumaink p. 35.), Bornemissa Péter közreműködését a magyar naptárak kiadásában tanára, Paul Fabricius hatására vezette vissza (Bornemissa pp. 22–24.).

Lásd Tomasz Piotrkowczykról egy digitalizált bibliográfiai munkában: <http://books.google.hu>

II. A legrégebb Magyarországon nyomtatott naptár (1568)

Lengyel és bécsi kalendáriumok alapján Heltai Gáspár állította össze

Kolozsvár, 1568.

JUDICIVM magyar nyelven, mind a bécsi, mind a crackai judiciumokból egybe gyűjtöttet és megtolmáczoltattot Christus születése vtan 1569. esztendőre. + Practica ez esztendőre 1569. Az crackai és beczi practikából egybegyűjtöttet. Kolozsvár 1568 Heltai.⁴

⁴ RMNY I. 257. – Terjedelmi adatok: 16°

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – E nyomtatvány a legrégebb Magyarországon nyomtatott naptár. Töredékét – amely ma nem található – Kanyaró Ferenc áztatta ki Heltai Gáspár műhelyében készült kötésből (ErdMuz 1898. pp. 58–59.). A táblában javítgatásokkal és törlésekkel teli kézirat-töredéket is talált, amely arról tanúskodott, hogy a naptárt krakkói és bécsi minták nyomán maga Heltai állíthatta össze. A nyomtatvány eredetileg két külön címlappal ellátott részből, a tulajdonképpeni naptárból és jövődöléseket tartalmazó prognosztikonból állott. Formátumát Kanyaró tizenhatod rétbén határozta meg (MKsz, 1897. p. 180.).

III. Lengyel szerzők kalendáriumai alapján összeállított magyar naptárak (1570–1657)

Jakobejus, Stanisław z Kurzelowa
(Stanislaus Jacobeius Curzeloviensis)

Az 1540-ben született és 1612-ben elhunyt Jakobejus, lengyel csillagász kalendáriumai alapján készült magyar változatokból négy ismeretes:

Bécs, 1570.

Bécs, 1571.

Kolozsvár, 1572.

Szeben, 1575.

Ezek közül háromnak a címlapszövegét és felépítését közöljük:

Bécs, 1571.

KALENDARIVM, az egnék forgasabul megh [i]smert es el rendelt praktikaiual eggietembe, az mastani urunk Iesus szöletese után MDLXXII esztendure curelouiai Sztanizlo Iacobeius mester, crakkai academianak astrologiai iudicioma szerin⁵ E. G. által magiarrá mastan fordetatoth. Beczben [1571] Stainhofer.⁶

Kolozsvár, 1572.

KALENDARIVM az 1573. esztendőre Jacobeus Sztanizlótól. + Practic[a], az az az egeknec forgassabol és czillagoknac iarasabol szözetet [!] iöuendülés Christus wrunknac születésének vtánna valo esztendőre 1573 az Iacobeus Sztanizlo mestertől Crackoban ... [Kolozsvár, 1572; Heltai.]⁷

⁵ Valószínűleg sajtóhiba, helyesen: szerint

⁶ RMNY I. 294. – Terjedelmi adatok: A–F = [48] fol. – 8° – Mult. ill., 1 ins.?

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – Az egyetlen példány címlevele és utolsó levele hiányzik. Feltehető, hogy a címlapon itt is a magyar címer állt, akárcsak az előző évi kiadásban, a cím pedig megegyezett a prognosztikon külön címlapján olvasható címmel. A naptárrész után áll a prognosztikonra is vonatkozó belső címlap, amelyet a fordító Gregorius Egieduthinus ajánlása követ *Antonio Verantio archiepiscopo ecclesiae metropolitanae Strigoniensis ... patrono*, ami után a prognosztikon szövege következik. A hónapversnek az incipitmutatóra utaló januári kezdősora: *Kíván eret Janus vágni illendő lakodalmat*.

A naptárhoz szükséges számításokat Stanisław Jakobeius z Kurzelowa krakkói csillagász végezte el, ugyanő írta a prognosztikont. Az egyes hónapokra jellemző rigmusok forrásait Szilády Áron abban a *De proprietatibus duodecim mensium* című költeményben találta meg, amely a római Furius Dionysius Philocalus 354-ben keletkezett munkájára vezethető vissza. A fordítás és az átdolgozás feltehetően Egyeduti Gergely munkája (ItK, 1900. pp. 412–415.). Kovács Imre a változatos és gazdag prognosztikon tartalmát ismertette (Kalendáriumaink pp. 14–15.).

⁷ RMNY I. 315. – Terjedelmi adatok: A–C, []², A–B = [42] fol. – 8° – Orn.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – E nyomtatvány egyetlen ma ismert példányának címlapja hiányzik. *Az égbeli tizenkét jegyek* után következik a naptár, amelynek végén vásárjegyzék *A sokadalmok* címmel. Az első részt a holdfogyatkozásról szóló híradás zárja. – A prognosztikon önálló címlappal kezdődik.

A naptárról elsőnek Waltherr László adott hírt (Tudományos Gyűjtemény, 1829. IX. p. 116, 119.), akinek közlését mások is átvették (Tudománytár, 1834. pp. 224–229.). Toldy Ferenc a mű szerzőjének „Szanizló Jakab mestert” tartotta, és megjegyezte, hogy Jankovich Miklós látta ugyan, de címlapja nem lévén a kiadás helyét nem tudta meghatározni, a könyvdíszek alapján mégis Heltai Gáspár nyomtatványának tulajdonította (ÚjMMúz 1853. II. p. 189.).

Szeben, 1575.

IVDICIVM magyar nyeluen az 1576. esztendőre. + Practica az 1567. esztendőre Christus vrunknac és üduezitöknec születése vtán. Szebembe [1575] Heusler.⁸

*

Slowacki, Piotr (Petrus Slovacius Zdacoviensis)

Az 1588-ban elhunyt krakkói csillagász, Slowacki kalendáriumai alapján készült magyar kiadások közül 11 ismeretes, többnek az egykori kinyomtatására pedig következtethetünk:

Bártfa, 1577. – Talán ez volt a bártfai sorozat első darabja, eredeti példánya még nem került elő.

Bártfa, 1578.

Bártfa, 1579. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.

Bécs, 1579.

Nagyszombat, 1579.

Nagyszombat, 1579. (1580-ra) – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.

Bártfa, 1580.

Bécs, 1580. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.

Nagyszombat, 1580. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.

Bártfa, 1581. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.

Bécs, 1581. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.

Detrekő, 1581.

Nagyszombat, 1581. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.

Nagyszombat, 1582. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.

Bártfa, 1582.

Bécs, 1582.

Szeben, 1582.

Nagyszombat, 1583.

Nagyszombat, 1584. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.

Krakkó, 1585.

Nagyszombat, 1585. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.

Nagyszombat, 1586.

Szabó Károly átvette Toldy adatát és ezt az 1573-i lappangó naptárt a szerző, Stanisław Jakobeius z Kurzelowa alapján a bécsi sorozat folytatásának gondolta (lásd: RMK I. 93.). Szinnyei József (Szinnyei II. köt. 1241. has.) Szabó tévedését folytatva a két előző naptárhoz hasonlóan ennek fordítóját is Egyedúti Gergelyben jelölte meg. Közlésében ráadásul még sajtóhiba is csúszott (1573 helyett 1593 áll), amit később mások is átvettek (pl. Magyar Irodalmi Lexikon I. Bp., 1963. p. 278.). Tolnai Gábor részletesen leírta az ismét előkerült példányt, és a betűtípusok valamint a nyomdadíszek alapján megállapította, hogy Kolozsvárott 1572-ben Heltai Gáspár műhelyében készült (MKsz, 1938. pp. 160–162.).

⁸ RMNY I. 364. – Terjedelmi adatok: A⁸–D⁸ + ? = [32 + ?] fol. – 16°

Az RMNY címléírásához fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A naptár után külön címlappal kezdődik a prognosztikon.

A kalendárium „B” ívének több példányát Hellebrant Árpád kötéstáblából áztatta ki, a megjelenés helyét azonban sem ő (MKsz, 1881. p. 179.), sem Dézsi Lajos (Suppl. No. 12.) nem tudta megállapítani. A betűtípusok, a naptárjelek és a papír vízjele alapján Borsa Gedeon szebeni nyomtatványnak határozta meg (MKsz, 1965. p. 57.). Megállapítását utóbb igazolta a címlappal együtt előkerült „A–D” ív, amelyet Jakó Zsigmond ismertetett (MKsz, 1965. pp. 313–315.). – A kalendárium egyidejű latin kiadása is megjelent (lásd: RMNY I. 363.), amely feltünteti a naptár kiszámítójának és a prognosztikon írójának, *Stanislaus Jacobeiuss Cureloviensis*nek nevét is.

Nagyszombat, 1587. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető.
Bártfa, 1596. – Megjelenése egy XIX. századi adat alapján feltételezhető.

Az eddig előkerült, Slovacius alapján készült kalendáriumok közül hatnak a címlapszövegét közöljük. Az 1583-as nagyszombati naptár azért is fontos számunkra, mert az 1582 októberében bevezetett Gergely-féle új időszámítás szerint készült. Az 1585-ben készült kalendáriumról tudnunk kell, hogy az a XVI. század ma ismert utolsó magyar nyelvű krakkói kiadványa.

Nagyszombat, 1579.

KALENDARIVM es ez mostani MDLXXIX. esztendőben történetű neminemű dolgokrul, annac fölötte, az időnc naponkent köüetkezendó allapattyarul iratot itelet. Irta Slovacivs Peter craccai astrologus. Magyarra fordította Peechi Lukach. Nagy Szombatba 1579 [!] [typ. Telegdi].⁹

Bártfa, 1580.

IVDICIVM magyar nyelven az éghi czillagoknak forgásokról és időknék szám-tartássokról ez 1581. esztendőre, mely embolismalisanak mondatik 13 vy hóldual, Petrvs Slovacivs m. által irattatott és számláltatott fél órára és az cassai meridianussara. + Prognosztikon, az az: az egnek forgasabol valo ítélet ez 1581. embolismalis eztendőre... az krackai Slovacivs Péter mester írásából magyarrá fordítatott. Bartfan [1580] Guttgesel.¹⁰

⁹ RMNY I. 441. – Terjedelmi adatok: A–C D⁴ E–F = [44] fol. – 8° – Mult. ill.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A címlap hátán kezdődik a naptár. Az ezt követő, önálló címlap nélküli prognosztikon Pécsi Lukács verses ajánlásával kezdődik: *Matthaeo Poklostoi, praeposito Sagiensi*. Ez után olvasható *A keresztyn olvasónak* című előszó. – A hónapversnek az incipitmutatóra utaló januári kezdősora: *Esztendőknék, minden időknék kezdetét áldjad*. (...)

Pécsi Lukács, a nyomdatulajdonos Telegdi Miklós munkatársa, a nagyszombati nyomda vezetője volt. Ezzel a naptárával indította meg a nagyszombati kalendáriumsorozatot, amely 1579-től valószínűleg minden évben megjelent. A sorozat minden ismert tagja azonos nyelvű, formátumú; szerepel rajtuk Pécsi Lukács neve, aki a XVIII. század elejéig folyamatosan Nagyszombatban működött. A kalendáriumok szerkezete, könyvdíszük is megegyeznek, és az újabban előkerült töredékek mind szervesen kapcsolódnak a sorozat korábban ismert tagjaihoz.

A XVI. század utolsó 23 évére kiadott naptársorozat kilenc példányból, kettő korábbi leírásokból ismert, míg tizenkettő feltételezhető. A szakirodalom általában elfogadja, hogy a naptár minden évre megjelent (Estreicher 24. köt. p. 176. – Kalendáriumaink p. 16., pp. 37–38. – Fitz József: *A magyar könyv története*. Bp., 1959. p. 162.).

A kalendáriumokat mind Pécsi Lukács fordította, szerkesztette 1579-től 1588-ig Piotr Słowacki (Slovacius), 1589-től Valentinus Fontanus, 1599-től Bernhard Kracker krakkói csillagászok eredetijéből. Az 1594–1598 közötti naptárak szerzősége bizonytalan. Pécsi látta el azokat is ajánlással és rigmusokkal.

Ennek az 1579-re szóló kalendáriumnak az impresszumában kivételesen ugyanaz az évszám szerepel, amelyre a naptár szól. Ennek oka talán a nyomda működésének kezdetén előfordult késés, amiért a kalendárium csak a tárgyév elejére készülhetett el.

Lásd még: Braunecker M. Margit: *Nagyszombat mint irodalmi központ*. Bp., 1933. pp. 41–42.; Sommer, Štefan: *Drevorezby zo starých kalendárov ... z XVI. a XVII. storočia* (Régi XVI–XVII. századi kalendáriumaink fametszetei). Bratislava, 1937.; Bednárik, Rudolf: *Pastierske rezbarske umenie* (Pásztor fametszet-művészet). Bratislava, 1956; Borzsák István tanulmánya: *Antik tanulmányok*, 1958. pp. 254–261.

¹⁰ RMNY I. 449. – Terjedelmi adatok: A⁸ B⁸ [C⁸ D⁸] = [32] fol. – 16° – 1 ill.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A nyomtatványnak csak az első két íve maradt fenn. A prognosztikon rész önálló címlappal kezdődik. A hónapversnek az incipitmutatóra utaló januári kezdőműsora: *János kíván eret vágni, kedves lakodalmat*. (...)

A naptár és prognosztikon együttes terjedelme – az azonos kivitelű és beosztású 1583-i kiadás alapján – négy íven 32 levél volt. Ennek első felét Fraknói Vilmos áztatta ki könyvtáblákból (MKsz, 1878. p. 265.).

A hónapok rigmusait König György ismertette (ItK, 1900. p. 405.). Végső forrásukat Szilády Áron a római Furius Dionysius Philocalus 354-ben írt versében látta (ItK, 1900. p. 412.). Különböző közvetítéssel e rigmusok számos más régi magyar naptárba is bekerültek. Kovács Imre úgy találta, hogy a bártfai

Detrekő, 1581.

KALENDÁRIUM az 1582. esztendőre. + Itelet az eg forgasa szerint ez MDLXXXII esztendőre. Az krakai fő academianak astrologusa Slovacivs Peter nec irasabol magyarra fordítatott, nihil Sliuonius Mathe irasabol meg elegyitetet. [Detrekő] (1581 Mantskovit). [typ. Bornemisza]¹¹

Szeben, 1582.

IVDICIVM magyar nyelven az eghi czilagoknak forgasából, az időkre valo számtartásual egyetemben, Christus Wrunk születése vtán 1583. eztendőre Slouacius Peter, az krackai hires neues academiának fő astrologusa által irattatot es számláltatot fél horára es az cassai délre. + Prognosticon, az eghi chilagokból ... Czebembe [1582] Greus.¹²

Nagyszombat, 1583.

KALENDARIOM es az egek nec s chilagoknac forgasabol, az idonec naponkent valo allapatyarul es egyeb dolgokrul valo itelet MDLXXXIII esztendőre, mely bissextilis es embolismalis. Magyarra fordettatot Slovacivs Peter mester nec, krackai astrologusnac irasabol. + Az egek nec es chillagoknac forgasabol valo itilet MDLXXXIII esztendőre. Nagy Szombatba [1583] Otmar [typ. Telegdi].¹³

kalendáriumok versei az 1571–1572-i bécsi naptárakból megrövidítve vannak átvéve (V. ö.: Kalendáriumaink p. 37.).

¹¹ RMNY I. 487. – Terjedelmi adatok: [A⁸] B⁸–D⁸ E⁴ F⁸–G⁸ = [52] fol. – 8° – Mult. ill., orn.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – Csak egyetlen, csonka példány és néhány töredék maradt meg. A csonka példányból hiányzik a naptár címlapja, ajánlása és január első fele. A prognosztikonból feltehetően csak az utolsó levél hiányzik. A napok számoszlopa mellett üres hely van bejegyzések számára. A naptár végén: *A hold és nap fényinek elveszéséről*. A prognosztikon önálló címvele után Mantskovit Bálint könyvnyomtató ajánlása *Czobor Pál és ... Czobor Márton uraimnak, Sasinban lakozóknak* 1581 szeptember 21-i kelettel.

Minden hónap fametszetes hónapbrázolással kezdődik. Ezeknek antik hagyományokra visszanyúló eredetét Borzsák István mutatta ki (Antik tanulmányok, 1958. pp. 254–261.).

Bornemisza Péter nyomdája 1579–1584-ig Detrekő várában működött, s minthogy Mantskovit az ő szolgálatában állt, ezt a naptárt ott adhatta ki. Szabó Károly (RMK I. 196.) és nyomában Kovács Imre (Kalendáriumaink p. 16, 39, 55.), tehát tévesen tartották Galgócot illetve Semptét a nyomtatás helyének.

¹² RMNY I. 520. – Terjedelmi adatok: A–B [C⁸ ?] = [40 ?] fol. – 16°

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A nyomtatvány tartalma és beosztása megegyezik a Bártfán megjelent kiadással.

A kalendárium végéről – az említett bártfai kiadás szövegét véve alapul – valószínűleg nyolc levél hiányzik. A megtalált első két ív ismertetése során (MKsz, 1879. pp. 60–62.) felmerült az a feltevés, hogy azt nem az erdélyi Nagyszebenben, hanem a Sáros megyei Kisszebenben nyomtatták. A szöveg ugyanis egyezik az azonos évre szóló bártfai kalendáriummal, a „cassai délre van számítva és a nyomdász, George Greus Nagyszebenben ismeretlen” (v. ö. Sztripszky I. köt. 1820/27.). Sennowitz Adolf Kisszebenben, mint nyomdahelyet meggyőzően cáfolta (Figyelő, 1889. pp. 303–307.). Valójában a Kassára kiszámított bártfai naptárt Nagyszebenben egyszerően újra kinyomtatták. A nyomdász, Georg Greus az 1581–1582 években, valamint 1584-ben Nagyszebenben dolgozott. E naptár töredéke is az ő egyik, bár Brassóban készített munkájának kötetéblájából került elő.

Az 1882-ben rendezett budapesti könyvkiállítás nyomtatott katalógusa (Kalauz az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításához. Bp., 1882. p. 143.) említett egy 1589-re szóló szebeni magyar naptárt. A közlést átvette Havass Rezső (Magyar földrajzi könyvtár. Bp., 1893. p. 440.). Más forrásban azonban ez a kiadás nem szerepel, és példány sem ismeretes belőle. Az idézett leírás megegyezik ezzel az 1583-ra szóló kalendáriummal, amelynek ismertetésére éppen néhány évvel a könyvkiállítás előtt került sor, amikor Szabó Károly a Nemzeti Múzeum Könyvtárának megküldte a Kolozsvárott kiáztatott két csonka példány egyikét (MKsz, 1879. pp. 60–62.). Bizonyos tehát, hogy a kiállításon az 1583-ra szóló naptár szerepelt, és csak a katalógusban nyomták az évszámot tévesen 1589-nek.

¹³ RMNY I. 531. – Terjedelmi adatok: A–D E⁶⁺² = [38] fol. – 8° – Mult. ill., 1 ins.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Új naptár és prognosztikon. – A címlapon Magyarország címere látható. A naptár beosztása és tartalma megegyezik az 1589-ben megjelent kiadással. A prognosztikon a naptár után külön címlappal következik.

Krakkó, 1585.

IVDICIVM magyar nyelven az mij Wrunk Christusnak születése vtán 1586. eztendöre, mely ez világ teremtésétől fogua az 5548. eztendö. Slovacivs Peter d. az krackai academianak fő astrologusa által irattatott es számlaltatot fel horara. Krackoban [1585] Petricouius.¹⁴

*

Fontanus, Walenty (Valentinus Fontanus)

Az 1545-ben született és 1618-ban elhunyt krakkói csillagász és orvos Fontanus 1609/10-ben az egyetem rektora volt. A kalendáriumai alapján készült magyar kiadások közül öt ismeretes, kettőnek a megjelenésére pedig következtethetünk:

Bártfa, 1588.

Nagyszombat, 1588.

Nagyszombat, 1589.

Nagyszombat, 1590.

Nagyszombat, 1591. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető

Nagyszombat, 1592. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető
Sicz (Németlövő), 1592.

A Fontanus-féle magyarországi kalendáriumok közül háromnak a címlapszövegét és felépítését közöljük. Az elsőnek az a különlegessége, hogy a kassai délkört vette kiindulási pontul. A kiadó illetve a megrendelő által megjelölt délkörre való átszámítás már Regiomontanus és Peurbach kalendáriumainál is ismeretes volt, utóbbi egyik táblázata a váradi délkörre íródott, mások a budai, esztergomi vagy pozsonyi délkört vették alapul csillagászati táblázataik és kalendáriumaik összeállításához.

Bártfa, 1588.

IVDICIVM magyar nyelven Christus Wrunknak születése vtán 1589. eztendöre Fontanvs Balint m., az krackai fő oskolában rendeltetett astrologus által irattatott es számláltatot fél horára es az cassai délre. + Prognosztikon. [Bártfa, 1588; Gutgesell.]¹⁵

A fordítást – akárcsak a többi XVI. századi nagyszombati naptárnál – Pécsi Lukács végezhette.

A naptár már az új időszámítás szerint készült. Ez a kalendárium a XVI. század egyetlen olyan nagyszombati nyomdaterméke, amelyen nyomdász neve (*Otmar Bálint*) szerepel. A csonka címlap utolsó két sora kézirással van kiegészítve.

¹⁴ RMNY I. 568A – Terjedelmi adatok: $A^8 + ? = [8 + ?] - 16^\circ$

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. – A nyomtatványból csak a naptárrész eleje maradt fenn, de az is hiányosan. – A márciusi hónapversnek az incipitmutatóra utaló kezdősora: *Kertek bányásznak, szőlők metszésnek örülnek.*

A kalendáriumot részletesen ismertette Boris Bálint (MKsz, 1969. pp. 168–169.). Ez a ma ismert utolsó magyar nyelvű kiadvány, amely a XVI. században Krakkóban készült. Nyomdásza Andrzej Piotrkowczyk.

¹⁵ RMNY I. 604. – Terjedelmi adatok: $A^8 B^8 [C^8 D^8] = [32] \text{ fol.} - 16^\circ - 1 \text{ ill.}$

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Új-naptár ó-naptár és prognosztikon. – A nyomtatványnak csak a naptárhoz tartozó első két íve maradt fenn, de a második csonka. A hónapverseknek az incipitmutatóra utaló januári kezdősora: *János kíván eret vágni, kedves lakodalmat.*

A naptárhoz szükséges számításokat Valentinus Fontanus krakkói csillagász végezte el. Ő írta a prognosztikont is. – A címlap nem tünteti fel a nyomtatás helyét, de a korábbi bártfai kalendáriumokkal történt összevetés alapján bizonyos, hogy ez is David Gutgesell műhelyében készült. A naptár és prognosztikon együttes terjedelme – a fenti azonos tartalmú és beosztású kiadások alapján – négy íven 32 levél lehetett. A naptár az új időszámítás szerint készült, de azzal párhuzamosan közli a régit is.

Nagyszombat, 1590.

CALENDARIUM es az mostani MDLXXXXI esztendőben történendő neminemü dolgokrul, annac fölötte az időnek naponkent köuetkezendő allapattyarul iratot itilet. Az craccai Fontanus Balint irasabul magyarra fordetotta Peechi Lvkach. + Prognosztikon. [Nagyszombat, MDLXXXI (recte: 1590) typ. capituli.]¹⁶

Sicz (Németlövő), 1592.

MDXCIII eztendőre valo calendariom es az időnek napoke(n)t valo allapattyarol, s egyeb törtenhető dolgokrol valo itélet. Crakai Fontanvs Balint irasabol magyara forditatot. Siczben [1592] Manlius.¹⁷

*

Tenatius, Jan (Joannes Tenatius)

A krakkói csillagász kalendáriuma alapján az alábbi magyar változat készült:

Debrecen, 1592.

IVDICIVM magyar nyelven az o és vy kalendarium szerint Christus Vrunk születese vtan 1593. eztendőre. Tenativs Ianos m., az krakai fő oskolaban rendeltetett astrologusnak irasabol magyarra forditatot. + Az [eghi csil]lag[oknak for]gasabol v[alo iöuendölesek követ]köznek [az időre valo szamtartasual egyetemben] Tena[tius Ianos m.] az krakai [fő oskolaban rendelte]tet astr[ologusnak irasabol forditatot] es sz[...]. Debrecenben [1592. Csáktornyai].¹⁸

*

¹⁶ RMNY I. 649. – Terjedelmi adatok: [A–C] D [E²] = [34] fol. – 8° – Mult. ill.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Új naptár és prognosztikon. – A naptárból ma már csak a prognosztikon négy levele maradt fenn. Ennek élén Pécsi Lukács előszava *A nemes, nevezetes és bőséges Magyarországnak végházaiban helyezettett vigyázó hadnagyoknak és minden rendbeli, vitézlő, erős férfiaknak* Nagyszombat, 1590 október 6-i kelettel. Ebben a török elleni harcokról is írt, s megbecsülést kívánt azoknak a vitézeknek, akik *az özvegyekért, árvákért és hazánkért életüket kiadják*.

Az egyetlen teljes példányt, amelyet a Batthyány-család körmendi könyvtára őrzött, Dézsi Lajos írta le pontosabban (Suppl. No. 35.). Ez a példány ma már nem található, csak egy pannonhalmi töredék, amely a „D” ív négy levelét tartalmazza (MKsz, 1881. p. 244., Magyary Sulpic). A címlapon található 1591-es évszám helyett nyilván 1590 a nyomtatás éve, amit a prognosztikon keltezése és a naptárak előállításának gyakorlata megerősít.

¹⁷ RMNY I. 701. – Terjedelmi adatok: [] B–D E₁ + ? = [33 + ?] fol. – 8° – 1 ins.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – Egyetlen csonka példányát egykor a Batthyány-család körmendi könyvtára őrizte. A címlapot Magyarország címere díszítette. A prognosztikon önálló címlappal volt ellátva. Ennek hátán előszó állt: *A könyvnyomtató az olvasónak Istentől minden jót kíván*. – A hónapversnek az incipitmutatóra utaló januári kezdősora: *Az új esztendő kezdessék tőled, Úristen*. A leírás Dézsi Lajos nyomán történt (Suppl. No. 17.).

¹⁸ RMNY I. 680. – Terjedelmi adatok: A⁸–C⁸ [D⁸] E² = [34] fol. – 16° – 1 ill.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Ó-naptár új-naptárral és prognosztikon. – A naptár után külön címlappal kezdődik a prognosztikon. A hónapverseknek az incipitmutatóra utaló januári kezdősora: *János kíván eret vágni, kedves lakodalmat*.

A nyomtatvány címlapját és terjedelmét Széll Farkas írta le saját példányáról (MKsz, 1892–1893. pp. 221–222.). A töredék azonban, amely az „A”, „C” és „E” íveket tartalmazta, ma nem található. Ráth György ugyancsak saját gyűjteményéből említette egy „1593 körüli” debreceni naptár csonka „B” ívét (MKsz, 1883. p. 270). Erről az Országos Széchényi Könyvtárba került töredékről Fazekas József megállapította, hogy ugyanennek a kalendáriumnak része. – A naptárhoz szükséges számításokat Joannes Tenatius, krakkói csillagász végezte el, ugyanő írta a prognosztikont is. A prognosztikon címét az 1594-i debreceni naptárból lehet kiegészíteni.

Joannicy, Gabriel
(Gabriel Joannicius)

Az 1565 körül született és 1613-ban elhunyt krakkói csillagász, filozófia- és orvosprofesszor, Joannicy kalendáriumai alapján készült magyarországiak közül hétről van tudomásunk:

Debrecen, 1593.
Debrecen, 1602.
Nagyszombat, 1603.
Nagyszombat, 1604.
Szeben, 1604.
Szeben, 1605.
Nagyszombat, 1606.

Ezek közül négynek a címlapszövegét és felépítését közöljük:

Debrecen, 1593.

IVDICIUM magyar nyelven Christus Vrunck születése után 1594 eztendőre, melyben embolismus vagyon, azaz tizen három hónap. Magyarra fordítatot az m. Ioannicivs Gabrielnek, az krakai fő iskolába rendeltetett astrologusnak irasabol. + Az eghi czilagoknak forgasabol valo iöuendölesek követköznek az időre valo szamtartasual egyetemben. Ioannicius Gabor m., az krakai akademianak fő astronomusa irasabol fordítatot. Debrecenben [1593. Csáktornyai].¹⁹

Debrecen, 1602.

KALENDARIUM Christus urunk születése után 1603. eztendőre rend szerint az napoknak szamlalasarol es egyeb valasztasokrol Ioannicius Gabor d. az krakai Academianak fő astrologusanak irasabol magyar nyelven fordítatot. + Prognosztikon. [Debrecen, 1602. Rheda Pál.]²⁰

¹⁹ RMNY I. 717. – Terjedelmi adatok: A⁸–D⁸ E² = [34] fol. – 16° – 1 ill.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – E kalendárium egyetlen, végén hiányos példányát Széll Farkas saját könyvtárából ismertette (MKsz, 1892–1893. pp. 222–223.), ma azonban már nem található. A prognosztikon önálló címlappal kezdődött. A hónapversnek az incipitmutatóra utaló januári kezdősora: *János kíván eret vágni, kedves lakodalmat.*

A naptárhoz szükséges számításokat Gabriel Joannicius, krakkói csillagász és orvos végezte el, ugyanő írta a prognosztikont, latin, német és lengyel nyelvű naptárjai 1597–1609 között jelentek meg, elsősorban Krakkóban.

²⁰ RMNY II. 885. – Terjedelmi adatok: A⁸ B⁸ + ? = [16 + ?] fol. – 16° – Orn.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. – A címlevél hátlapján a fontosabb történelmi események évszáma olvasható. Ezt az év naptárszámítási adatai követik mind az új-, mind az ó-kalendárium szerint, további *A jegyeknek magyarázatja*. A naptártáblák egy-egy hónapra két egymással szemben álló lapot foglalnak el. Ezekon főhelyen áll az új-naptár, jobbszélen pedig az ó-naptár kíséri magyar Csisó Janusszal. A táblák alján olvasható hónapversnek januári kezdősora: *Lakjál, egyél jámbor, utána jól is aludjál*. A nap- és holdfogyatkozások ideje, valamint az erdélyi, partiumbeli és felső-magyarországi városokban tartandó *Sokadalmak*, azaz vásárok naptára zárja a fennmaradt csonka példányok naptárrészét. Ezt – a sorozat többi tagjából következtetve – bizonyosan prognosztikon követte.

A címlapról csonkasága miatt hiányzanak a megjelenésre vonatkozó adatok, ezért Köblös Zoltán nyomdahely megjelölése nélkül ismertette (ErdMuz 1906. p. 40.). A naptár beosztásából és nyomdai kiállításából azonban megállapítható, hogy a debreceni nyomdában készült. Ezek alapján megszűntek azok az indokok (MKsz, 1977. pp. 380–381., Borsa Gedeon), amelyek miatt 1600 és 1604 között debreceni naptárak nyomtatását nem lehetett feltételezni. Mivel a nyomda folyamatosan működött, és 1630-ig az éveknek több mint felére bizonyítható a naptárak kinyomtatása, valószínű, hogy azok minden évben megjelentek.

Nagyszombat, 1604.

CALENDARIOM es ez mostani MDCIII. esztendőben, /mely embolismalis, egy nappal szaporettatot/, történetű dolgokról, annak fölötté az időnc naponkent köüetkezendö allapattyarul iratot itilet. Az craccai Ioannicivs Gabriel doctor irasabol magyarra fordeta Peechi Lvcach. Nagy Szombatba MDCIII [typ. capituli Strigoniensis].²¹

Szeben, 1605.

KALENDARIVM Christvs vrvnk születése után 1606. eztendöre, mely embolismalis, az az 13 hold vysággal. D. Ioannicevs Gabor, az krackai hires academiaban fő tanito, phisicus es astrologus, kiraly ö felsege doctora altal ez vegre rendeltetet es fel horara szamlaltatot. + Prognosticon ez eghi czillagoknac forgasából neminémü történetű dolgokról és bizonyos üdökneç allapattýáról ez 1606. eztendöre, mely embolismalis. Az krackai Ioanniceus Gabriel, kiraly ö felsege fő doctora es az hires krackai academianac elő iarioia, phisicus es astronomus altal e vegre rendeltet[et es] fel horara szamlaltatot. Zebenben [1605] Zöldfü [Grüngras].²²

*

Bernard z Krakowa

(Bernardus Cracoviensis, Bernhard Kracker, Krakowski Bernard)

Az 1612-ben elhunyt krakkói csillagász, Krakkói Bernard kalendáriumai alapján készült magyarországiak közül tízről van tudomásunk, kettőnek pedig az egykori megjelenését feltételezzük. Halála után tanítványai még az ő neve alatt erdezték sajtó alá néhány kalendáriumot, mert úgy tűnik, hogy a könyvkereskedők a legsikeresebb kalendáriumok sorában emlegették a Bernhard Kracker nevével fémjelzett kiadványokat.

Nagyszombat, 1596.

Nagyszombat, 1597. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető

²¹ RMNY II. 917. – Terjedelmi adatok: $A^8 D^8 E^{7+1} = [39]$ fol. – 8° – Mult. ill., 1 ins., init.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A naptárrész beosztása megegyezik az 1603. esztendőre szóló nagyszombati kalendáriumával. Az ezt követő írást *A nemes és fő Posony vármegye viceispánjának, Amade Mihálynak és egyéb hozzátartozó esküdteknek ajánlotta Nagyszombatban 1603 november 5-én Peechi Lukács.* – Az önálló címlap nélkül készült prognosztikon fejezetei a következők: *Az esztendőnek kezdetiről – Az esztendőnek uralkodó csillagáról – A tavalyi holdfogyatkozásnak ereje felől – Az esztendőnek közönséges állapotjáról – A földi gyümölcsökről – A döghalálról és betegségről – Az ércokről – A békességről és hadakról – Némely országokról: A régtől nyomorgattatott Magyarországról, Ausztriáról – Az időváltásról – A tavaszi időről – A nyári időről – Az őszi időről – A téli időről.* A kiadvány végén Magyarország fametszetes címere áll.

²² RMNY II. 940. – Terjedelmi adatok: $A^8 - D^8 E^4 = [36]$ fol. – 16° – 3 ill., orn.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – Az egyetlen ismert példány több helyen sérült. A címlap hátán az 1606. esztendő jelentősebb naptárszámítási adatai olvashatók, majd *A jegyeknek magyarázatja* és *Az égbeli 12 jegyek* következnek. A naptártáblák egy-egy hónapra két egymással szemközti lapot foglalnak el. A naptárrészt az 1606 szeptember 2-i napfogyatkozásról szóló rövid előrejelzés zárja. A prognosztikon önálló címlapja a „B”-ív utolsó előtti levelének rektójára került. Fejezetei a következők: *Ez esztendőnek kezdetéről – A tavalyi eklipsziseknek erejéről – [Az esztendőnek] uráról – Revolutio – Döghalálról és egyéb betegségekről – Ez esztendőnek állapotáról – A földi termésekről – A földbeli gazdagságokról – Követségekről és úti járásokról – A terhes asszonynepekről – A zsidókról – Törökök és tatárokról – A keresztyénekről – Némely országoknak állapotáról: Lengyelországról, A hires Magyarországról, Bécsországról, Csehországról, Szeziáról, Morváról – Magyarországi és erdélyi sokadalmaknak feljegyzése az abc szerint.* Az utolsó levélen az érvágásra alkalmas időket jelző kör alakú fametszetes ábra látható, felette *Intés* címmel magyarázat.

E naptárnak a segesvári városi számadáskönyvek kötéstáblájából kiáztatott példányáról és német változatáról Gernot Nussbächer adott hírt (Revista Arhivelor, 1966. pp. 114–115.).

Nagyszombat, 1598.
Nagyszombat, 1599.
Nagyszombat, 1600. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető
Szeben, 1606.
Keresztúr, 1608.
Keresztúr, 1610.
Kassa, 1611.
Kassa, 1612.
Keresztúr, 1613.
Keresztúr, 1616.

Ezek közül Krakowczyk öt kalendáriumának címlapszövegét és felépítését közöljük:

Nagyszombat, 1598.

CALENDARIOM es ez mostani MDXCIX esztendőben történendő dolgokrul. An(n)ac fölötté az időnek naponkent kouetkezendő allapattyarul iratot itilet. Az Craccai Bernard doctor irasabul magyarra fordeta Peechi Lvkach. + Prognosztikon. Nagy Szombatba [1598 typ. capituli].²³

Szeben, 1606.

KALENDÁRIUM az 1607. esztendőre. + Prognosticon az eghi tsillagoknac forgasabol néminemü történendő d[ol]gokról és bizonyos üdökneec állapotjáról, nagy szorgalmatossan e végre rendeltetet az Krackai Bernalt doc[tor] phisicus es astronomus által. [Szeben, 1606. Grüngras.]²⁴

Keresztúr, 1608.

CALENDARIOM, az az az ezer hatzaz kilenczedik eztendő napianak szamlalasa az közenseges practikauál, aspectusokkal, planetaknak foliasiuál es az eghi ielekben valo

²³ RMNY I. 837. – Terjedelmi adatok: A [B] C D + ? = [32 + ?] fol. – 8° – Mult. ill., 1 ins., init.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A címlap hátán kezdődik a naptárrész. Ezt ajánlás követi *a nemes és koronázó helynek... Pozsonyi vármegyének ... ispánnak, szolgál bíráknak, esküdteknek, nemes és nemtelen lakozóknak*, Nagyszombat, 1598 október 17-i kelettel, *Peechi Lukács* aláírásával, és utána Magyarország fametszetű címerével. Ezután áll a címlap nélküli prognosztikon. A naptárhoz szükséges számításokat Bernhard Kracker, krakkói csillagász végezte el, ugyanő írta a prognosztikont. – A nyomtatvány csonka példányát Fraknói Vilmos könyvtárlából áztatta ki és ismertette (MKsz, 1878. p. 266.). Újra és pontosabban Dézsi Lajos írta le (Suppl. No. 37.).

²⁴ RMNY II. 948. – Terjedelmi adatok: [A⁸] B⁸ C⁸ = [24] fol. – 16° – 1 ill.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. Az egyetlen fennmaradt töredékből az első ív hiányzik és a többi is sérült. A második füzetből következtetve beosztása megegyezett az 1606. esztendőre nyomtatott szebeni kalendáriumával. A naptárrészt az *Ez idej eklipszisekről* című fejezet zárja. Az önálló címlappal kezdődő prognosztikon fejezetei a következők: *Az esztendőnek kezdetéről* (ez megnevezi az 1607. esztendőt) – *Az esztendőnek uráról* – *Az esztendőnek közönséges állapotáról* – *A földi veteményeknek terméséről* – *Betegségekről és döghalálról* – *Békességről és hadakról* – *Követségekről és úti járásokról* – *Magyarországról* – *Az esztendőnek négy részeiről: A télről, A tavaszról, A nyárról, Az őszelekről* – *Magyarországi és erdélyi sokadalmaknak feljegyzése az abc szerint*. Az utolsó lapon az érvágásra alkalmas időket jelző, kör alakú fametszetű ábra zárja a kiadványt magyarázó szöveg nélkül. Bernhard Kracker német kalendáriumai 1592–1620 között Boroszlóban jelentek meg (Estreicher 20. köt. pp. 199–200.).

E kiadásnak a segesvári városi számadáskönyvek kötetáblájából kiáztatott töredékéről először Gernot Nussbächer adott hírt (Revista Arhivelor, 1966. p. 166.).

A nyomtatvány a betűtípusok és az illusztráció tanúsága szerint a szebeni Grüngras-műhelyben készült. Elképzelhető, hogy e városban a német nyelvűekkel párhuzamosan – a nyomdászok gyakori váltakozása ellenére – rendszeresen jelentettek meg magyar nyelvű kalendáriumot, bár példányokból ezután csak az 1631. esztendőre kiadott ismeretes.

belepesekkel egyetemben, mely első bisextilis vtan. Az Krakai Bernard doctor academianak fő astrologusnak irasabol magyara fordittatot. + Prognosztikon.... Kereztvrat [1608] Farkas.²⁵

Kassa, 1611.

KALENDARIUM, az időnek es az ünnepeknek változásáról való ítelet, Christus wrunk születése után 1612. eztendőre, mely bissextilis, az Krackai Bernhard m., az philosophiának doctora által az cassai meridianusra. + Prognosticon, az időnek es az állapotnak változásáról való ítelet, Christus wrunk születése után 1612. eztendőre, mely bissextilis, az Krackai Bernhard m. ... által. Cassan [1611] Fischer.²⁶

Keresztúr, 1616.

CALENDARIVM, az az az ezer hat szaz tizenhetedik esztendő napianak szamlalasa az közönseges practicaual, aspectusokkal, planetaknak foliasial es az eghi ielekben valo belepesekkel egyetemben, mely első bissextilis vtan. Szereztetet az crakai academiaban taneto Bernard philosophus es oruos doctor által. + Prognosticon az eghi chillagoknak forgasabol nemi nemi tertenendő dolgokrol es bizonyos üdöknek állapotnyarol. Szerkeztetet az crakai academiaban tanito Bernard philosophus es oruos doctor által. Kerezturat (1616) Farkas.²⁷

*

²⁵ RMNY II. 972. – Terjedelmi adatok: $[]^2, A^8 B^8 [C^8 D^8] E^4 = [38]$ fol. – 8° – Mult. ill.

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A kötetstáblából előkerült levélpárok a naptártáblák és a prognosztikon egy részét tartalmazzák. A naptár szerkezete és beosztása megegyezik az 1611-re kiadott és teljes példányban fennmaradt keresztúri kalendáriummal. A hónapvers januári kezdősora: *Lakjál, egyél jámbor, utána jól is aludjál.* – A prognosztikonból csak a csonka második rész maradt fenn.

Mintegy hároméves szünetelés után ekkor kezdte el ismét működését az egykori Manlius-féle sajtó. Farkas Imre vezetése alatt a nyomda 1620-ig Keresztúron, majd 1625-től 1643-ig Csepregen működött a Nádasdyak oltalma alatt (MKsz, 1973. pp. 359–364., Kovács József László).

²⁶ RMNY II. 1017. – Terjedelmi adatok: $A^8-D^8 = [32]$ fol. – 16° – Orn.

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – Az egyetlen fennmaradt, erősen sérült példány naptárrészének beosztása azonos az 1611-re kiadott kassai naptárával. A hónapokat kísérő naptárvers januári kezdősora: *Vígan egyél és mulassad új esztendő kezdetiben.* (...) A naptárrész utána *Sokadalmak* (vásárok) jegyzéke következik, majd Fischer János ottani könyvnyomtató ajánlása *A király szabad városának, Kassának... tanácsának.* Az önálló címlappal kezdődő Prognosztikon tartalma: *Az esztendőnek fertályáról és ez 1612. esztendő kezdetéről és uráról: A télről, a tavaszról, a nyárról, az őszről – Az eklipszisekről – ...vagy hadat várjunk – Betegségekről – (Földi) termésekről – Gyulladásokról – Követségekről s utakról – Egynéhány országoknak és tartományoknak állapotjáról: Magyarországról, Lengyelországról, Morvaországról, A keresztényekről, A pogányokról, Sléziáról, Status certarum provinciarum.* (E hét rész végén egy-egy latin disztichon áll.) – *A tizenkét égbéli jelek situsa és az alattuk való országoknak.*

²⁷ RMNY II. 1113. – Terjedelmi adatok: $[]^2, A^8-C^8 D^4-G^4 H^{3+1} = [45]$ fol. – 8° – Mult. ill., init.

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – Szerkezete megegyezik az 1611. évre kiadott és teljes példányban fennmaradt keresztúri kalendáriumával. A hónapversek helyén 12 részletben Julius Caesartól II. Rudolfig, azaz 1582-ig a nevezetes történelmi események olvashatók.

A prognosztikon önálló címlappal kezdődik. Ezt követően Farkas Imre könyvnyomtató ajánlását *Nádasdi Pálnak, Fogaras földjének örökös és Vasvármegyének főispánjának* címezte. Ebben többek között állást foglal Kopernikusz és a föld forgása ellen és megemlékezik a *nagyságotól számlálatlan elvett jókért, kik közül az egyik, hogy nagyságod kegyes szárnya és patrocíniumja alatt énnékem becsületes házat adott, második, hogy nagyságod... az elvásott típusomat... maga költségén újíttatja*, Keresztúr, 1616 november 30-i kelettel. – A fejezetek címei: *Az esztendőnek kezdetéről – Az esztendőnek állapotáról – A Napban és Holdban való fogyatkozásokról – Ez az 1617. esztendőben a főcsillagoknak gonosz aspectusokról – A békességről és hadról – Betegségről és döghalálról – A nemes Magyarországról – A földi termésekről – Az időnek változásairól.*

Az egyetlen ismeretes ép példányt Szilágyi Sándor részletesen leírta (MKsz, 1888. pp. 52–56.). Dézsi (Suppl. No. 46.) ezt a leírást vette át.

Zynga, Jan
(Joannes Zinius)

Lengyel kalendáriumai közül az alábbi magyar fordítás ismeretes:

Kassa, 1610.

KALENDARIUM es az egnek és czilagoknak állásából nemünemü változásokról és történetekről való ítélete ez 1611. eztendőre Zyngi Janos az szabad tvdomanioknak mestere és philosophianak doctora által. + Prognosztikon. Cassan [1610. Fischer].²⁸

*

Zuchnik, Mikołaj
(Nicolaus Andreae Zychinius Lenciensis)

Az alábbi, magyar fordításban megjelent kalendáriumai ismeretesek:

Kassa, 1613.

Kassa, 1614.

Ezek közül a korábbi címlapszövege és felépítése a következő:

Kassa, 1613.

KALENDARIUM az időnek es az ünnepeknek változásáról való itelet Christus wrunk születése után 1614. eztendőre az krackai Lancz Zychinivis Miklos m. és az philosophianak doctora által irattatot és magyarra forditatot. + Prognosztikon. Cassan [1613] Fischer.²⁹

*

²⁸ RMNY II. 997. – Terjedelmi adatok: A⁸ [B⁸–D⁸] = [32] fol. – 16°

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A kassai naptársorozat első tagja, amelyből csak a legutóbbi időben került elő kötetablából sérülten az első ív egy egész és három felezett példányban. A címlével hátán az 1611. eztendő jellemző történeti és naptárszámítási adatai olvashatók, amit *A jegyek magyarázatja* és *Az égbeli tizenkét jelek* követnek. A hónapok naptártáblái két-két szembenálló lapon találhatóak. Az ezek végén álló naptárversnek januári incipitje: *Vígan lakik Boldogasszony bő pénzével*. E kiadványról a kassai tanács jegyzőkönyve is megemlékezett. 1610. december 2-án bejegyezték, hogy Johann Fischer nyomdász bemutatta sajtója első termékeként a kalendáriumot (MKsz, 1899. p. 230. és 1911. p. 59., Kemény Lajos).

A lengyel Jan Zynga naptárai 1610. és 1611. évekre Krakkóban jelentek meg (Warszawa XVI–XVII wieku. Red.: A. Wawrzyńczyk – A. Soltan. Warszawa, 1974. p. 57.).

²⁹ RMNY II. 1051. – Terjedelmi adatok: A⁸ [B⁸ C⁸] D⁸ = [32] fol. – 16°

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. – E nyomtatványból csak az első és az utolsó ív maradt fenn. Ezek az év első felére szóló naptárt és a prognosztikon végét tartalmazzák. A naptárrész beosztása azonos az 1611. évre készült kassai naptáréval. Itt azonban az új időszámítás mellett párhuzamosan az ó-naptár is megtalálható, és azt magyar nyelvű Cizio Janus kíséri. A korábbi kassai naptárakban ó-naptár nem volt. A hónapok végén a naptárversek helyén *Rövid krónika, világ teremtésétől fogva* olvasható 5–6 soros folytatásokban. A június után következő részlet Jézus Krisztus születésével zárul. – A prognosztikon megmaradt fejezetei a következők: *Békességről és hadakról, betegségekről, követségekről, gyulladásokról, terhes asszonyi állapotokról – Egynéhány országoknak és tartományoknak állapotjáról* összefoglaló címmel: *A keresztyénekről, a zsidókról, a törökökről és tatárokról, Lengyelországról, Magyarországról, Bécsországról, Csehországról, Sléziáról, Erdélyről*. A végén *A tizenkét égbeli jeleknek situsa és az alattuk való országoknak*.

A naptár összeállítója a lengyel Mikołaj Zuchnik (Nicolaus Andreae Zychinius Lenciensis), akinek ez a naptára Krakkóban is napvilágot látott (Album studiosorum Universitatis Cracoviensis III. Ed. A. Chmiel. Kraków, 1904. p. 233. – Statuta nec non iber promotionum Universitatis Cracoviensis. Ed. J. Muczkowski. Kraków, 1849. p. 267.).

Jakobejus, Wawrzyniec
(Laurentius Curelovius)³⁰

A Krakóban és Páduában tanult bölcsészdoktor és orvos kalendáriumai közül magyar kiadásban az alábbiak ismeretesek:

Kassa, 1615.

Kassa, 1617.

Ezek közül a későbbi címlapszövege, illetve tartalma a következő:

Kassa, 1617.

KALEND[A]RIVM az időnek és az innepeknek változásáról való ítélet Christus Vrunck születése után 1618. Az krackai Iakobejus Lörin[tz] m. és az philosophianak doctora által irattatott és magyarra fordítatott. + Prognosticon, az időnek és az ünnepeknek változásáról való ítélet Christus Vrunck születése után 1618. eztendőre. Az krackai Iacobeivs Lörintz m. és az philosophianak doctora által irattatott és magyarra fordítatott. Cassan [1617] Festus.³¹

*

Milejus, Aleksander
(Alexander Mileius Rokitnensis)

A krakkói szerző kalendáriumai közül magyar fordításban három ismeretes:

Keresztúr, 1618.

Csepreg, 1625.³²

Pápa, 1628.³³

Mindhárom kalendáriumának címlapszövegét, illetve tartalmát közöljük:

Keresztúr, 1618.

CALENDARIVM, az az az ezer hatszattizenkilencedik eztendő napianak szamlalasa az közönseges practicaual, aspectusokkal, planetaknak foliasual es az eghi ielekben valo be lepesekkel egyetembe, mely harmadik bissextilis vtan. Az crakai academianak professora, Alexander Mileivs doctor, philosophus es mathematicusnak irasabul magyarra fordittatott. + [Prognosztikon]. Keresztvrat (1618) Farkas.³⁴

³⁰ <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp01194053>

³¹ RMNY II. 1134. – Terjedelmi adatok: A⁸–D⁸ = [32] fol. – 16° – 1 ill.

Az RMNY címleírásához fűzött magyarázat: Új-naptár ó-naptárral és prognosztikon. – A fennmaradt példányok mind erősen csonkultak, így a címlap szövege is kissé hiányos. A naptárrész beosztása az 1614-re nyomtatott naptáréval egyezik. A krónika – havonta 3–10 soros részletekben – december végére az 1443. évig jut el. A következő lapokon a krónika megszakítás nélkül folytatódik, és az 1614. évvel bezárólag elsősorban a hazai eseményeket ismerteti. Utána következnek a *Sokadalmak Magyarországon és Erdélyben*, vagyis a vásárok naptára. A prognosztikon önálló címlapjának hátán ajánlás *A király szabad városának Cassanak... tanácsának és a becsületes községnek*. A fejezetcímek a következők: *Az 1618. eztendőbeli eklipszisnek effectusairól – Ennek az 1618. eztendőnek négy részeinek állapotjáról: A télről. A tavaszról. A nyárról. Az őszelekről – Hadakról és egyéb veszedelmekről – Betegségekről – Földi gyümölcsöknek terméséről – Bányákról – Úti járásról – Magyarország és Erdély felől – A török és tatárok felől*.

A címlap 3–4. sora az egyik változatban antikva (A-változat), a másikban kurzív (B-változat) betűkkel szedve ismeretes.

³² vö. <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/159514.html>

³³ <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/159515.html>

³⁴ RMNY II. 1161. – Terjedelmi adatok: []², A⁸ [B⁸ C⁸] D⁸ + ? = [34 + ?] fol. – 8° – [Mult.] ill.

Csepreg, 1625.

CALENDARIVM, az az ezer hat szaz hvszon hatodic esztendő napianac számlálása es ebben nemely meg leendő dolgoknac iövendölése, mely az bissextilis utan masodic. Az crackai academiaban tanito m. Alexander Mileivs Rokitnensis philosophus és mathematicus doctor által szereztetet, és annac irasából magyar nyelure fordittatot. + Prognosticon az egi czillagoknak forgasabvl neminemü törteneendő dolgokrul és bizonyos időnecc allapattiarol. Szereztetet... az crackai academiaban tanito m. Alexander Mileivs philosophus és mathematicus doctor által. Csepregben (1625) Farkas.³⁵

Pápa, 1628.

VRUNK Christvs születése után az MDCXXIX. esztendőre valo calendarivm /az magyar és deák cisioval együt/, melly az crackai académiaban tanéto m. Alexander Mileus Rokitnen. philosophus és mathematicus d. irasabul magyarra fordéttatván. + Praxis astrologica, az az ez MDCXXIX. esztendeo négy részeinek tulaydonságiról és ez mi felegünk alatt lévő némelly országoknak követközendő allapattyáról az eghi aspectusokból valo arányozás. Papan (1628) Bernhard.³⁶

*

Świczkowic, Wawrzyniec (Śmialecki Sdakowzki) – Zdakowski (Laurentio Swiczkowicz)

Valószínűleg az ő kalendáriuma alapján készült az 1621-re szóló nagyszombati kalendárium, amelynek címlapszövege, illetve felépítése a következő:

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A csak töredékekből ismeretes nyomtatvány szerkezete megegyezik az 1611. évre kiadott és teljes példányban fennmaradt keresztúri kalendáriuméval. A hónapvers januári kezdősora: *Vigan lakik Boldogasszony bő pénzével*. A prognosztikon fennmaradt része *Farkas Imre könyvnyomató* ajánlásával kezdődik, amit *gróf Nádasdi Pál urannak, Fogaras földének és Vas vármegyének főispánjának* címzett. A megmaradt fejezetcímek a következők: *Az 1619. esztendőnek tulajdonságáról – A Napban és Holdban való fogyatkozásokról – A békességről és hadakról – A nemes Magyarországról és legelőször a Felsőről – Az Alsó Magyarországról – A betegségről és döghalálról – A földi termésekről – Az időnek változásáról: a télről, a tavaszról*.

A krakkói Alexander Mileius naptárai német nyelven is megjelentek Olmützben (Estreicher 22. köt. p. 387.).

³⁵ RMNY II. 1323. – Terjedelmi adatok: A⁸–D⁸ E⁴= [36] fol. – 8° – Mult. ill., init.

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A kiadvány szerkezete megegyezik az 1611. évre kiadott keresztúri kalendáriuméval, a hónapversek helyén azonban egészségügyi javallatok olvashatók, továbbá hiányzik a városok felsorolása. A prognosztikon önálló címlapját követő ajánlást *Farkas Imre könyvnyomató – Nádasdi Pál úrnak...* címezte Csepreg, 1625 október 18-i kelettel. A fejezetek a következők: *Az 1626. esztendő kezdetéről – Ez esztendőnek uralkodó csillagairól – Ez esztendőnek tulajdonságáról – A Napban és Holdban való fogyatkozásokról – A békességről és hadakról – A nemes Magyarországról – A betegségről és döghalálról – A földi termésekről – A prognosztikonnak második részéről és az időnek változásairól*. – A könyvecskét két fohásznai *Conclusio* zárja *L. I. C. P.* (Lethenyi István csepregi prédikátor) monogrammal.

³⁶ RMNY II. 1420. – Terjedelmi adatok: A⁸–C⁸ D⁴= [28] fol. – 8° – Init.

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – Szerkezete és beosztása megegyezik az előző évre kiadott naptáréval. A krónika szövege azonos, és itt is az 1625. év eseményével zárul. A *Praxis astrologica* előtt az ajánlást *Zichy Pál úrnak... királynak vezprimi végházának főkapitányának és Győr várában és ahhoz tartozandó végházának vicegeneralis kapitányának* címezte *Szepes-Várallyai Bernhard Máté könyvnyomató* Pápa, 1628 szeptember 29-i kelettel. A prognosztikon fejezetei a következők: *A télről – A tavaszról – A nyárról – Az őszről – A Napnak és Holdnak fogyatkozásáról – A békességről és hadakról – Az embereknek és egyéb állatoknak megdöglött egéről – A földi és kertbeli termésekről – Némely országoknak követköző állapotjáról és szerencséjéről: Mind a két Lengyelországról, a nemes Magyarországról, Csehországról, Auszriáról – Sokadalmak*.

Nagyszombat, 1620.

CALENDARIVM, az az ez mostani ezer hat szaz huszon egyedik esztendő napiainak szamlalasa az közönséges practikauál, az planetaknak aspectusokkal és az eghi jelekbe valo be lepesekkel egyetemben, mely esztendő első az bissextilis vtan. Az crackai Sdakowzki doctor es fő astrologus irasából magyarrá fordítottat és ki nyomtatot. + Prognosticon neminemű történendő dolgokrul es az üdönek állapotyarul ez jelen valo MDCXXI. esztendőben. Nagy Szombatban [1620] Mollerus.³⁷

*

Herka, Pawel z Kurzelowa (Paulus Hercius Curzeloviensis)

Az 1648-ban elhunyt lengyel csillagász, teológus és matematikaprofesszor kalendáriumi közül három ismeretes magyar fordításban, egynek az egykori kinyomtatására pedig következtethetünk:

Csepreg, 1626. – Megjelenése egykori kézirat alapján feltételezhető.

Pápa, 1627.

Csepreg, 1629.

Csepreg, 1631.

Ezek közül kettőnek a címlapszövegét, illetve felépítését közöljük:

Pápa, 1627.

VRVNC Christvs születése után az MDCXXVIII. esztendőre /melly bissextilis/ való calendarivm /az magyar és déác cisioval együtt/, mely az crackai academiában tanéto m. Hertzius Pál Kurzelovien. philosophus és mathematicus doctor irasából magyarrá fordítottatván. + Praxis astrologica, az az ez MDCXXVIII. esztendő négy részeinek tulaydonsagirol és ez mi felegünc alatt lévő nemelly orszagoknac következő állapotyarol az eghi aspectusokból való arányozás. Papan (1627) Bernard.³⁸

³⁷ RMNY II. 1232. – Terjedelmi adatok: A⁴–H⁴ I^{1+?} = [33 + ?] fol. – 8° – 1 ins

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A naptárrész beosztása megegyezik az 1613-ra kiadott pozsonyi naptáréval. A januári naptárvers kezdősora: *Boldog Asszony havát mulasd vendégséggel*. A naptárrész végén fametszetű magyar címer. – A második rész címlap nélkül *Mollerus Miklós* újévi köszöntésével kezdődik, amelyet *A nevezetes nagyszombati királyi szabad városnak nemes és becsületes fő birájának és tanácsának* címzett. Ezután következik a prognosztikon, amelynek fejezetei: *Kezdetéről és vezéréről az esztendőnek – a Napban és Holdban való fogyatkozásokról – Az 1620. elmúlt esztendőbeli fogyatkozásokról effectusairól – A békességről és hadakról – A betegségekről és döghalálról – Követségekről és úton való járásokról – A földi veteményekről és ezeknek termésekről – A vasról és ércekről – Némely országokról és elsőben Magyarországról – Lengyelországról – Csehországról – Morváról – Austriáról – Silesiáról – Második része a prognosztikonnak, az időnek és hónapoknak változásokról. Az egyetlen példány az I₁ levéllel megszakad, de a mű tartalmából arra lehet következtetni, hogy a prognosztikon valószínűleg nem terjedt túl az „I”-íven.*

A címlapon szereplő Sdakowski, krakkói főasztrológus talán nem más, mint Wawrzyniec Świczkowicz, akinek 1620. évi naptára Krakkóban jelent meg (Estreicher 30. köt. p. 83.). Szóba jöhet még Piotr Słowacki, aki Zdakóban született, tőle azonban 1588 után kalendárium nem maradt fenn.

Az 1609–1616 között Pozsonyban működött érseki nyomda felszerelését 1619–1620-ban Nagyszombatban használták (MKsz, 1975. p. 16., Ecsedy Judit). Ezzel nyomtatta Nicolaus *Mollerus* ezt a naptárt. Nincs kizárva, hogy már az 1620. évre is adott ki kalendáriumot.

Nicolaus Mollerus nyomdász neve e naptárban szerepel először. Nyomdai tevékenységét valószínűleg már előző évben, 1619-ben kezdte Nagyszombatban. Ecsedy Judit megállapította, hogy onnan Bethlen Gábor parancsára műhelyével együtt Kassára, majd két év múlva Gyulafehérvárra költözött át (MKsz, 1975. pp. 9–24.).

³⁸ RMNY II. 1398. – Terjedelmi adatok: A–C D⁴ = [28] fol. – 8° – Init.

Csepreg, 1629.

AZ EZER hatszáz harminczadic³⁹ esztendőre való calendarium, mely másodic bissextilis után. Szerezttetet az crackai academiában tanito m. Hercius Pal philosophus és mathematicus doctor és professor által; az ervagasrul és köppölözésrül való tanusággal egyetemben. + Prognosticon az egi czillagoknac forgasabul néminemü törteneendő dolgokrul és bizonyos időneć allappattyarul. Szerezttetet... Hercius Pal... által. Csepregben (1629) Farkas.⁴⁰

*

Bandorkowicz, Jan (Joannes Bandorkovicus)

Kalendáriumi közül három ismeretes magyar fordításban, ezek közül kettőnek címlapszövegét, illetve felépítését közöljük:

Csepreg, 1632.

Bécs, 1633.

Csepreg, 1634.

Bécs, 1633.

URUNK Christus születése után az MDCXXXIII. esztendőre való calendarium, mely az bissextilis után második, a deák cisioval együtt, mely az crackai akademiában tanító M. Bandorkowicz Janos philosophus és mathematicus doctor és professor irásából magyarra fordítottán. + Praxis astrologica... Beczben [1633] Gelbhaar.⁴¹

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A naptár elején az esztendő történeti és naptárszámítási adatai, további jelmagyarázat olvasható. Ezután havonként két-két szembenálló lapon a naptártáblák következnek napokra bontott latin és magyar csízióval. A lapok alján az *Urunk Christus születése után lett dolgok*, vagyis krónika, amely a naptárrész után egész lapokon folytatódik. Az utolsó esemény 1625-höz fűződik. – A prognosztikon, azaz *Praxis astrologica* címe itt nincs önálló lapon, és azt még ajánlás előzi meg, amelyet *galanthai Esterhaz Miklós urunknak... Magyarország nádorispánjának, Sopron, Zólyom és Bereg vármegyék főispánjának... II. Ferdinánd császár Német-, Magyar- és Csehország királyának titkos tanácsának, Magyarországon helytartójának* címzett Pápa, 1627. szeptember 29-i kelettel *szepesvárallyai Bernhard Máté könyvnyomtató*. A prognosztikon fejezetei a következők: *A télről – A tavaszról – A nyárról – Az őszeről – A Napban és Holdban leendő fogyatkozásokról – A békességről és hadról – A betegségről és döghalálról – A földi és kertbéli termésekről – Némely országoknak következő állapotáról és szerencséről: Mind a két Lengyelországról, a nemes Magyarországról, Csehországról, Ausztriáról, Morváról – Sokadalmak*.

A lengyelországi Paweł Hercius (Herka) csillagászati és teológiai művei egyaránt ismertek (Estreicher 18. köt. pp. 135–136.).

³⁹ Sajtóhiba, helyesen: harminczadik

⁴⁰ RMNY II. 1424. – Terjedelmi adatok: []², A⁸ D⁸ E^{3+?} = [37 + ?] fol. – 8° – Mult. ill., init.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – A kiadvány szerkezete lényegében megegyezik az 1611. évre kiadott keresztúri kalendáriumával. Minden hónapnál a második, különben üres lapon a havi *sokadalmak*, vagyis vásárok jegyzéke, a negyedik pedig a nappal és az éjszaka hossza, valamint a hónapvers olvasható. A vers januári kezdősora: *Fürödjél gyakran, távoztass vérkibocsátást*. – A prognosztikon címlapja után áll *Farkas Imre könyvnyomtató* ajánlása, amelyet *gróf Nadasdi Pál úrnak, Fogaras földjének örökös és Vas vármegyének főispánjának* címzett Csepreg, 1629. október 4-i kelettel. A prognosztikon fejezetei a következők: *Az 1630. esztendőnek uralkodó csillagairól – Ennek az esztendőnek tulajdonságáról közönségesen – A Napban és Holdban leendő fogyatkozásokról és azoknak erejéről – A hadról és háborúságról – A betegségről és döghalálról – A földi termésekről – Némely szomszéd országoknak következő szerencséről és állapotjáról: A nemes Magyarországról, Csehországról, Morvaországról, Ausztriáról, Silesiáról – Az érvágásról való tanulság – A köpülőzéssel miképpen kell élni? – Némely országoknak és városoknak a nevük, melyek a 12 égi jelek alatt helyeztetve vannak*. E fejezetnek csak a címe van meg, mivel a nyomtatvány egyetlen fennmaradt példányának utolsó levelei hiányoznak.

⁴¹ RMNY II. 1557. – Terjedelmi adatok: A⁸–C⁸ + ? = [24 + ?] fol. – 8° – Orn., init.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – E kiadvány részletei három

Csepreg, 1634.

AZ MDCXXXV. esztendőre való calendarium, ki az bisextilis után harmadic, szereztet az cracai academiában tanító m. Bandorkovecs Janos philosophus és mathematicus doctor és professor által. + Prognosztikon. Csepregben [1634] Farkas.⁴²

*

Zórawski, Mikołaj (Nicoalus Zoravsicius)

Lengyel kalendáriumai közül három ismeretes magyar fordításban, ezekből egynek a címlapját és felépítését közöljük.

Tejfalu, 1637.

Tejfalu, 1638.

Tejfalu, 1641.⁴³

Tejfalu,⁴⁴ 1637.

URUNK Christus születése után az MDCXXXVIII. esztendőre való calendarium, melly az crackai akadémiában tanító m. Zorawsky Miklos philosophus és mathematicus doctor irásából magyarra fordítatván. + Praxis astrologica ez 1638. esztendőnek kezdetéről és annak az ő kimeneteléről. Tei-Falun [1637] Wechelius Sigmond Janos.⁴⁵

különböző eredetű töredékcsoportból ismertek. A naptár címlevelének hátlapja üres. Az ezt követő lapon az 1634. esztendő jellemző történeti és naptárszámítási adatai, *A következő jegyeknek magyarátja és A tizenkét jeleknek nevük* található. A naptártáblák, amelyek szélén szótagokra bontott Cisiu Janus áll, hónaponként két-két szemközti lapot foglalnak el, és a B_{6a} lapon végződnek. A naptárversnek januári kezdősora: *Boldogasszony hava minthogy hideg*. A következő lapon terjedelmes ajánlás következik *A tekintetes... Illieshazi Gáspár uramnak*, amely azonban a töredékeken a B_{7b} lapon megszakad. A „C”-ív első lapján a *Praxis astrologica, azaz az 1634. esztendőnek kezdetéről és annak uralkodó csillagáról* című fejezet kezdődik, majd két további ívjelzés nélküli levélen *A földi termésekről* és *A hasznos és szerencsés vetésnek idejéről*, az utolsó levélen *Morváról* és *Silesiáról* című részek találhatók. Az utóbbi végén a lapalji őrszó a sokadalmakról szóló fejezetre utal. Ennek a következő íven kellett kezdődnie, mely azonban nem maradt fenn.

Jan Bankorkowicz 1621-ben Krakkóban adott ki kalendáriumot. – A következő bécsi magyar naptár, amely fennmaradt, az 1638. évre készült (OSZKÉvk 1972. pp. 205–214.).

⁴² RMNY II. 1575. – Terjedelmi adatok: []², A⁸–D⁸ = [34] fol. – 8° – Mult. ill., init.

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Naptár és prognosztikon. – Szerkezete megegyezik az 1630. évre kiadott csepregi kalendáriuméval, de a hónapversek és a prognosztikon utolsó fejezetei az érvágástól kezdődően itt hiányoznak. – A prognosztikont sem önálló címlap, sem cím nem vezet be, hanem az ajánlás címzése van címlapszerűen kiemelve: *Nadasdi Ferencnek, Fogaras földének örökös és Vas vármegyének főispánjának... boldog emlékezetű Nadasdi Pál... édes árva fiának...* Csepreg, 1634 november 1-én Farkas Imre könyvnyomató. A prognosztikon fejezetei: *Az esztendőnek vezérlő és igazgató csillagairól – Az esztendőnek tulajdonságairól közönségesen – A Napban és Holdban leendő fogyatkozásokról – A hadról és háborúságról – A döghalálról és betegségekről – A földi gyümölcsökről és termésekről – Némely tartományoknak állapotokról: A nemes Magyarországról, Csehországról, Morvaországról, Austria országaról, Silesia országaról.*

⁴³ Ezt a kiadást is valószínűleg az ő kalendáriumára alapján állították össze. Lehetséges, hogy az 1646-ra megjelent kalendárium is az ő munkája alapján készült, s valószínűsíthető, hogy a közbülső években is megjelentek a frissített, s Zórawski kiadványai alapján készített kalendáriumok.

⁴⁴ A Pallas Nagy Lexikona szerint a Pozsony vármegye felső-csallóközi járásában található Tejfalu (Milchdorf, Mlecno) kisközségben a XVII. században Wechelius Sigmond Jánosnak könyvnyomdája is volt, melynek egyetlen emléke az 1638-ra kiadott magyar kalendárium. Azóta újabb kalendáriumok kerültek elő a nyomda termékei közül.

⁴⁵ RMNY III. 1701. – Terjedelmi adatok: A⁸ B⁸ C⁴–E⁴ = [28] fol. – 8° – Init.

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Új-naptár és prognosztikon. – A naptárjegyek magyarázata után a hónapok naptártáblái következnek, alul folytatólagosan krónikaszöveg olvasható i. sz. 30-tól 1630-ig. Ezután *Wechélius Sigmond Janos* ajánlása következik *gróf erdődi Palfi Istvánnak... Poson várának fő kapitányának...* A prognosztikon egyes fejezetei: *Ez esztendőnek uralkodó csillagáról – Ez esztendőnek*

Toński, Jan
(Joannes Tonsius)

Az 1664-ben elhunyt lengyel matematikus és asztronómus, Toński kalendáriumai közül az alábbi hatot ismerjük magyar fordításban:

Bécs, 1637.
Bécs, 1638.
Bécs, 1639.
Bécs, 1640.
Bécs, 1641.
Bécs, 1642.

Ezek közül kettő címlapszövegét, illetve felépítését mutatjuk be:

Bécs, 1637.

UY calendarium Christus Urunk születése után MDCXXXVIII. esztendőre, mely az bissextilis után második, a deák cisióval egygüt, az Tonski Janos, krackai academiába tanító phil. doctora s rendeltetett geometria s astrologia professora irasából, mely magyar országi, austriai s morvai etc. horizonra szolgál. Magyarrá fordított Thallyai Páltól. + Prognosticum astrologicum, az az az czillagok járásából való ítélet. Beczben [1637] Gelbhaar Gergely.⁴⁶

Bécs, 1639.

KALENDARIOM az MDCXXXIX. esztendőre való Christus Vrunck születése⁴⁷ után, mely bissextilisnek mondatik. Irattatott Tonski Janos, a krackai akademiába filosofianak doktora,

tulajdonságiról és a levegő égnek közönséges változásáról – A Napban és Holdban való fogyatkozásokról és azoknak kimeneteliről – A földnek terméséről – A pestisről és betegségekről – A békességről és hadról – Néminemű kiváltképpen való országokról és tartományokról. A Nagy és Kisebbik Lengyelországról – A nemes Magyarországról – Csehországról – Morvaországról – Silesiáról – Ausztriáról. A kiadványt a *Sokadalmak* című vásárjegyzék zárja.

A lengyel Mikołaj Zórawski korábbi naptárszerkesztő német nyelvű kalendáriumai 1642–1701 között jelentek meg Bécsben. Magyar nyelvű naptárainak fordítója ismeretlen.

Az eredetileg Batthyány Ferenc által alapított nyomda korábban Németújvárott, majd 1632-ig Pápán dolgozott. Wecheliusz Zsigmond János már 1626-ban bérbe vette a Batthyány családtól, de a nyomdavezető ekkor még Bernhard Máté maradt. A műhely 1637–1645 között működött a csallóközi Tejfaluban Wecheliusz vezetésével, aki az Európa több országában is tevékenykedő protestáns Wecheliusz és Aubry kiadó és nyomdász család triója lehetett. Tejfalusi kiadványai közül az 1638., 1639., 1642. és 1646. évre szóló kalendáriumok maradtak fenn. Ezért megalapozottan feltételezhető, hogy a közbeeső évekre is megjelentek a naptárak. A nyomda történetét V. Ecsedy Judit dolgozta fel (OSZKÉvk 1979. pp. 303–352).

⁴⁶ RMNY III. 1667. – Terjedelmi adatok: []⁸ B⁸ C⁸ D⁴ = [28] fol. – 8° – Mult. ill.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Új naptár és prognosztikon. – Az év jellemző adatai után *A jelek és karakterek jegyzése* következik. Az egyes hónapok naptártáblái két-két szemközti lapot foglalnak el, szélükön latin nyelvű Cisió Janus olvasható. Minden hónaphoz fametszetes illusztráció kapcsolódik. A hónapversek januári kezdősora: *E hónapba eret ne vágass.* A naptárrész után útmutató következik a *Köpölyözés és förödésről*, majd a nyomdász magyar nyelvű ajánlása *Eszterhasz Miklosnak, Magyarország nádorispánjának...* A prognosztikon egyes fejezetei: *Ez esztendőnek kezdeti – Ez esztendőnek ura – Ez esztendő folyásának ereje s cselekedeti – Az ecclipsisről – Döghalálról s betegségekről – A hadakozásról – Gyulladásokról – A mezők terméséről – A bányászokról.* A *Sokadalmok* című vásárjegyzék és a *Rövid megírása az egek kerekességének, s a rajtuk lévő plánétáknak, avagy bujdosó csillagoknak* című fejezet zárja a kiadványt.

Jan Toński matematikus lengyel nyelvű naptárai 1639 és 1644 között jelentek meg Krakkóban.

Gregor Gelbhaar bécsi nyomdász (1615–1648 a működési ideje) első magyar nyelvű naptára 1634-ből ismeretes. Nem zárható ki, de nem is bizonyítható, hogy ilyen kiadványokat a közbeeső években is állított elő.

A naptárt Soltészné Juhász Erzsébet ismertette részletesen (OSZKÉvk 1972. pp. 205–215).

⁴⁷ Nyomdahiba, helyesen: születése

geometrianak es astronomianak professora által es á magyar országi horizonra igazítottot. + Az egh forgasából és czillagok járásából jövendölés az 1640. bissextilis á vagy szökő⁴⁸ esztendőre m. Tonski Janos által. Bechben [1639] Gelbhaar Gergely.⁴⁹

*

Jabłoński, Mikołaj (Sobiński)
(Nicolaus Jablonski)

A krakkói matematikus és asztronómus kalendáriumai közül öt ismeretes magyar fordításban, ezek közül egynek a címlapszövegét, illetve felépítését közöljük:

Bécs, 1644.

Bécs, 1645.

Bécs, 1646.

Bécs, 1647.

Bécs, 1648.

Bécs, 1644.

KRAKAI kalendarium könyv, a bécsi látásnak hattározattia szerint Christus születése vtán az MDCXXXV. esztendőre igazítottot Jablonski Miklos krakai mathematicus által.⁵⁰ + Prognosticon avagy az egh forgási szérent⁵¹ való esztendőnek kézdétiről. Béchben [1644] Gelbhaar Gergely.⁵²

*

⁴⁸ Valószínűleg nyomdahiba, helyesen: szökő

⁴⁹ RMNY III. 1762. – Terjedelmi adatok: [A]⁸ B⁸–D⁸ = [32] fol. – 8° – 2 ins., orn., init.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Új-naptár és prognosztikon. – E bibliográfiailag eddig még nem ismertetett nyomtatvány naptárrészének beosztása megegyezik az 1639. évre szóló bécsi kalendáriumával. A hónapversek januári kezdősora: *Ez első hónapba eret ne vágass.* A naptárrész után Pozsony város fametszetes címere következik, majd *Gregorius Gelb-Haar aulae caesariae typographus* latin nyelvű ajánlása *Prudentes ac circumspecti dne Iudex, magister civium ac caeteri jurati cives liberae regiaeque civitatis Posoniensis, domini patroni observandissimi* címmel. A prognosztikon egyes fejezetei: *Ez jelenvaló esztendő kezdeti – Ez esztendei gubernátor – Az esztendő állapota – A mezők bősége – Betegségek és nyavalyák – Had – Az országok szerencséje felől Németország – Austriai Erhercegség – Magyarországról – Morva tartományról – Slesziáról.* E fejezet végén Magyarország babérkoszorúba foglalt címere látható. A kiadványt a *Magyarországi és erdélyi sokadalmak* című vásárjegyzék zárja.

⁵⁰ Sajtóhiba, helyesen: által

⁵¹ Sajtóhiba, helyesen: szerént

⁵² RMNY III. 2054. – Terjedelmi adatok: []⁸ B⁸ C⁸ D⁴ = [28] fol. – 8° – 1 ins., mult ill., orn.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Új naptár és prognosztikon. –A címlapon látható fametszetten két angyal tartja Magyarország koronás címerét. A naptárrész beosztása megegyezik az 1639. évre szóló bécsi kalendáriumával. A hónapversek januári kezdősora: *Az első hónapba eret ne vágass.* A prognosztikon egyes fejezetei: *A gubernátorok méltóságának szánta – Az esztendőnek állapotáról – A bőségről – Az eklipsziszról és annak erejéről és látatáról – A nyavalyákról – A hadakról – Némely országoknak és tartományoknak állapotáról – Magyarországról – Az ausztriai hercegségről – A morcai marchionatusról.* A kiadványt a *Magyarországi és erdélyi sokadalmak* című vásárjegyzék zárja.

Mikołaj Jabłoński krakkói matematikustól csak az 1644 és 1647 között fennmaradt bécsi magyar nyelvű naptárak ismertek.

Pajęcki, Damian
(Damianus Pajeczky)

A krakkói orvos, matematikus és asztronómus kalendáriumai alapján készült magyar kiadások közül egy ismeretes, egynek az egykori kinyomtatására pedig következtethetünk:

Bártfa, 1649. – Megjelenése a naptársorozat többi tagja alapján feltételezhető
Bécs, 1652.

Az 1652-es kiadás címlapszövege és felépítése a következő:

Bécs, 1652.

AZ EGH I czillagok forgasibul őszue szedetet kalendarivm, mely... az közönséges, Christus Vrunk születése után vgro esztendő után első, MDCLIII. esztendőre nagy szorgalmatossággal őszueszedetet Paieki⁵³ Damiani, deáki tudománnak, oruosságnak doctora és az nevezetes lengyel Krakonak fő mathematicusa által Német, Magyar és ezekhez tartozandó országoknak keduére és szolgálattáira mind az Trojárul valo historiának köuethető részével együt. + Prognosztikon. Béczben [1652] Kyrner Jakab Janos.⁵⁴

*

Treter, Maciej Kazimierz
(Matthias Casimir Treterus)

A krakkói matematikus és csillagász kalendáriumai alapján készült magyar kiadások közül kettő ismeretes:

Bécs, 1655.
Bécs, 1657.

Ezek címlapszövege és felépítése a következő:

Bécs, 1655.

KALENDÁRIUM az 1656. esztendőre. + Prognosticon, az az az MDCLVI. Bissextilis esztendőre, az esztendőnek négy részére az időnek tulaydon mi voltáruul, az Országokban lévő változandoságokruul, az Napban valo fogyatkozásokruul, az földi vetemények és gyümölcsekrüul és az emberek között valo jövendő betegségekruul; rendtetet⁵⁵ nagy szorgalmatossággal az béchi város meridianumjára... Magyar, Német es ezek szomszédtságában lévő országok

⁵³ A lengyel tudós nevét sajtóhibásan szedték

⁵⁴ RMNY III. 2412. – Terjedelmi adatok: [A]⁸ [B⁸ C⁸ D^{8?}] = [32?] fol. – 8° –1 ins., orn.

Az RMNY címleíráshoz fűzött magyarázat: Új naptár és prognosztikon. – Bibliográfiailag eddig még nem ismertetett kiadvány. A prágai Strahov-kolostorból került elő egyetlen töredéke, amely csupán a címlevelet és a vele összefüggő 8. levél felét tartalmazza. A címlapon két angyal tartja Magyarország koronás címerét. A címlevél hátán a könyvnyomtató *Püski János uramnak, kalocsai és bácsi érseknek, a győri püspökségnek adminisztrátorjának...* ajánlja a kiadványt. A naptárból megmaradt egy levélen június második felének és július első felének naptártáblája látható a „Trója história” folytatásával együtt: ez utóbbi, egyetlen hasábos szövegrészlet csak az előző és a következő naptár alapján volt azonosítható. A töredéken a júniusi hónapvers kezdete: *Óvd magadat erős bortól!*, a kikövetkeztethető januári hónapvers incipitje ennek alapján: *Ez első hónapba eret ne vágass.* A naptár beosztása megegyezik az 1651. és 1652. évre szóló bécsi kalendáriumokéval, így feltehetően prognosztikont és vásárjegyzéket is tartalmazott.

Damian Pajęcki krakkói orvos, matematikus lengyel nyelvű naptárjai az 1641–1651 közötti évekből ismertek (Estreicher 24. köt. pp. 21–22.).

⁵⁵ Sajtóhiba, helyesen: rendeltetett

szolgáltyára Treteri Casimir Matyas, philosophiának és máthematikának doctora által, mostanság pedig az nemes lengyel krakkai Akademiában matématikanak tanito mestere által. [Bécs, 1655. Kürner.]⁵⁶

Bécs, 1657.

Kalendariom Krisztus Urunk születése után az M.DC.LVII. Melly az Bissextilis esztendoe utám elseo 365. napi, Mellyet rendelt nagy szorgalmatosságal az Béchi Meridianumra. TRETERI KASIMIR MATYAS, Philosophianak es Mathematikának Doctora, mostanságh az Nemes Lengyel Krakkai Akademiában, azon Máthematikának tanito Mestéré, etc. Német Magyar, és ezek szomszédtságában lévoe országok szolgálattjara Az Magyar Kronika, és sokadalmalkal egyyuet. (Magyarország czimere.) Nyomtatta-ki Béchben Kuerner Jakob János, Also Austria koenyw-nyomtatoja.⁵⁷

⁵⁶ RMNY III. 2567. – Terjedelmi adatok: [A⁸ B⁸] C⁸ D⁸ = [32?] fol. – 8° – 2 ins.

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Új-naptár és prognosztikon. – E ma már nem található naptártöredéket Varjú Elemér saját könyvtárából írta le (MKsz, 1894. p. 350.). Ismertetése szerint a prognosztikon címlapját a magyar, a címlap hátát az osztrák címer díszítette. A lap aljáról le volt vágva az impresszum, de a töredék nyomdai kiállítása egyértelműen a bécsi Kürner-nyomdára vallott. A prognosztikont követte a *Rövid summában foglaltatott magyar krónika, mostanában megjobbított Bécsben 1656*. A kiadványt a magyarországi vásárok jegyzéke zárta.

Varjú Elemér csak a prognosztikont ismertette és pontos kollációt nem adott, de az eredeti kiadványnak része lehetett az unikumból hiányzó naptár is. A leírásból kikövetkeztethető, hogy a töredékből a C₁₋₂, C₅₋₇, D₁₋₂ és D₄₋₈ levelek voltak meg egykor Varjú Elemér könyvtárában.

Maciej Kazimierz Treter (1623–1692) a krakkói egyetemen tanított filozófiát és matematikát, később jogot. Lengyel nyelvű naptárjai 1651–1657 között jelentek meg Krakkóban (Estreicher 31. köt. pp. 306–307.).

⁵⁷ RMK I. 919. – Terjedelmi adatok: A–D⁴ = 28 sztlan levél.

Az RMNY címléíráshoz fűzött magyarázat: Ajánlja latinul Treter Kazimir Rákóczi László Sáros vármegyei főispánnak.